

تحلیل سیر تکاملی پژوهش‌های جهانی کارآفرینی با فنون علم‌سنجی

روبه حبیبی¹، رضا مختارپور²، علی اکبر خاصه^{3*}

1. استادیار گروه مدیریت، دانشگاه پیام نور

2. دانشجوی دکتری علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه شهید چمران اهواز

3. استادیار گروه علم اطلاعات و دانش‌شناسی، دانشگاه پیام نور

تاریخ دریافت: 1396/8/4

تاریخ پذیرش: 1396/12/6

چکیده

در پژوهش حاضر از دو فن جدید علم‌سنجی به نام‌های RPYS و RPYS-CO استفاده شده است تا سیر تکاملی و تاریخی پژوهش‌های حوزه کارآفرینی شناسایی شود، همچنین آثار و چهره‌های تأثیرگذار در روند تکامل این رشته تحلیل شده است. روش تحقیق برحسب هدف، کاربردی و برحسب گردآوری اطلاعات، توصیفی است. جامعه این پژوهش را 13 هزار و 723 مقاله تشکیل می‌دهد که در حوزه کارآفرینی چاپ شده است. ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش نیز پایگاه استنادی وب آو ساینس است. پس از استخراج تمام آثاری که در قسمت فهرست منابع این مقالات درج شده بود، نتایج با استفاده از نرم‌افزار CRExplorer تحلیل شد. یافته‌ها نشان داد که در بازه زمانی سال‌های 1700 تا 2016، در مجموع، حوزه کارآفرینی با هجده جهش تاریخی در سال‌های مختلف مواجه بوده است. در این بین، عنوان پراجاع‌ترین آثار در بازه‌های زمانی مورد بررسی، به ترتیب به کتاب «ثروت ملل» اسمیت (1776)؛ «اصول اقتصاد» مارشال (1890) و «نظریه توسعه اقتصادی» شومپتر (1934) متعلق است. نتایج نیز بیان می‌کند فرایند تبادل اطلاعات در سیر تکوین و تکامل حوزه کارآفرینی، عمدتاً از کانال کتاب صورت گرفته است.

واژه‌های کلیدی: تحلیل استنادی، پژوهش‌های کارآفرینی، سیر تکاملی، علم‌سنجی

مقدمه

کارآفرینی را شناسایی، خلق و استفاده از فرصت‌ها از طریق تبدیل ایده‌های نو به واقعیت‌های تجاری در قالب کالاها و خدمات مورد نیاز جامعه تعریف کرده‌اند. مقوله کارآفرینی که از نظر لغوی، ریشه در واژه فرانسوی Entrepreneur به معنای «متعهدشدن» دارد (Landstrom, 2004)، نیروی محرکه اصلی توسعه اقتصادی در دنیای امروز است (Palmer, 1987). کارآفرینی در سال‌های اخیر نقشی مهم در توسعه اقتصاد جهانی و افزایش نرخ اشتغال از طریق خوداشتغالی ایفا کرده است (گلرد، حسینی و عسگری، 1396)؛ به طوری که از آن به عنوان علاج معضل بیکاری یاد کرده‌اند (بهارى و همکاران، 1396). اهمیت و جایگاه این مقوله به حدی است که تمامی مکاتب مهم اقتصادی از قرن شانزدهم میلادی تا به امروز، مفهوم آن را در نظریه‌های خود جای داده‌اند.

گفتنی است از جمله ویژگی‌هایی که اهمیت پدیده کارآفرینی را دوچندان می‌کند، ماهیت میان‌رشته‌ای آن است؛ به طوری که مطالعه کارآفرینی حیطه گسترده‌ای از رشته‌های مدیریت، اقتصاد، جامعه‌شناسی و روان‌شناسی را در برمی‌گیرد. از سوی دیگر، به واسطه شروع به کار و رونق گروه‌های کارآفرینی در دانشگاه‌ها، قریب به چهل سال است که موضوعات مرتبط با کارآفرینی دست‌مایه کار پژوهشگران این حوزه قرار گرفته و آن را به فرصت مطالعاتی ارزشمندی بدل کرده است (Landstrom, Harirchi and Astrom, 2012). در حال حاضر، علاوه بر پژوهشگران منفردی که در زمینه کسب و کارهای کوچک پژوهش می‌کنند، مؤسسات و بنیادهایی نیز برای افزایش پژوهش در شرکت‌های جدید و با فناوری بالا شکل گرفته‌اند که روند پژوهش‌ها را به صورت حرفه‌ای پیش می‌برند (عریبون و همکاران، 1394).

اکنون که پارادایم کارآفرینی در حال گسترش روزافزون است، از پژوهشگران این حوزه میان‌رشته‌ای انتظار می‌رود کمی به عقب برگردند و با بهره‌گیری از ظرفیت‌های مطالعاتی موجود، ضمن تحلیل نظام‌مند دستاوردهای کسب‌شده در طول این سال‌ها، نقش آثار تأثیرگذار را بر ساختار فکری و روند تکامل این علم جدید بررسی کنند.

باید توجه داشت که شناسایی وجوه ارتباط میان پژوهش‌های فعلی با متون گذشته، نقش بسزایی در توسعه علم ایفا می‌کند. در واقع، علم کنونی بر پایه آثار و پژوهش‌های علمی گذشته بنا شده است که به شکل داده‌های استنادی نمود می‌یابد. کنکاش در این گونه داده‌ها، بافت تاریخی علم و شبکه‌ای از الگوهای مختلف را در مقابل دیدگان هویدا، و میزان تأثیرگذاری آثار و نویسندگان پیشین را بر وضعیت موجود آشکار می‌کند. دستیابی به چنین اهدافی را می‌توان با استفاده از فنون علم‌سنجی محقق کرد، علم‌سنجی یکی از روش‌های کمی به‌شمار می‌آید که به سرعت در حال رشد است. این روش نه تنها برای ارزیابی علم، بلکه در راستای اهداف دیگری از قبیل تجزیه و تحلیل تاریخ علم نیز کاربرد دارد و مفید است (Marx et al., 2017)، بر این اساس، در مطالعه حاضر مهم‌ترین جهش‌های تاریخی کارآفرینی که در تکامل و تقویت بنیان‌های حوزه کارآفرینی نقش داشته‌اند (در قالب نمودار)، همچنین تأثیرگذارترین آثار این حوزه (در قالب جدول) معرفی شده است؛ به بیان ساده‌تر، این پژوهش درصدد است از طریق تعمق در سیر مطالعاتی پژوهش‌های حوزه کارآفرینی در سطح جهان، آثار و چهره‌های تأثیرگذار را در روند تکامل این رشته از منظر داده‌های کتاب‌شناختی تحلیل کند.

مروری بر مبانی نظری و پیشینه پژوهش

بررسی تاریخی ادبیات کارآفرینی مؤید آن است که این واژه اولین بار در تئوری‌های اقتصادی و به وسیله اقتصاددانان ایجاد، سپس وارد مکاتب و تئوری‌های کارآفرینی سایر رشته‌ها شده است. از آن زمان تاکنون، مباحث و ویژگی‌های زیادی را مرتبط با کارآفرینی دانسته‌اند؛ مواردی از قبیل ایجاد کار و شغل، خوداشتغالی، ایجاد ارزش افزوده، خلق محصولات یا خدمات جدید، خلاقیت و نوآوری، خطرپذیری در فعالیت‌های تولیدی و اقتصادی، تبدیل ایده به ثروت و... (استادزاده، 1382). امروزه، حوزه کارآفرینی توجه پژوهشگران را در رشته‌های مختلفی از جمله اقتصاد، مدیریت، و روان‌شناسی رفتاری به خود جلب کرده است (Cassis and Minoglou, 2005). با توجه به مطالبی که در مقدمه بیان شد، رویکرد پژوهش حاضر به مقوله کارآفرینی، رویکردی مبتنی بر تاریخ علم است که بر تاریخ کارآفرینی تمرکز دارد و درصدد شناسایی آن دسته از آثار تاریخی این حوزه است که

کماکان در مقالات جدید کارآفرینی از آن‌ها به کرات یاد می‌شود و سهم بسزایی در تکامل این حوزه دارند.

در حوزه تاریخ نگاری علمی، مارکس و همکاران (2014) روشی به نام «طیف سنجی سال انتشار مآخذ»¹ (RPYS) را برای بررسی خاستگاه‌های رشته‌های علمی معرفی کرده‌اند. با استفاده از این روش می‌توان ریشه‌های تاریخی حوزه‌های پژوهشی را نگاشت و تأثیر این خاستگاه‌ها بر پژوهش‌های کنونی را آشکار کرد. به تازگی روش جدیدتری به نام RPYS-CO را مارکس و همکاران (2017) معرفی کردند که مکملی بر RPYS است و وجه جدیدی بدان می‌افزاید. با این روش می‌توان محیط استنادی اثری شاخص و برجسته را مطالعه کرد؛ به بیان ساده‌تر، همه مدارکی که در گذر زمان با این اثر شاخص، هم‌استناد شده‌اند شناسایی، و با روش RPYS-CO تحلیل می‌شوند. این اثر خاص الزاماً باید اثر برجسته و اثرگذاری در حوزه مورد بررسی (کارآفرینی) باشد تا بتواند نتایج حاصل از RPYS را کامل‌تر کند.

گفتنی است پژوهش حاضر از نظر روش شناختی با سایر پژوهش‌هایی که در ادامه بدان اشاره شده تفاوت عمده دارد: نخست آنکه تحلیل‌های استنادی سنتی بر مبنای آثار یک پژوهشگر، یک گروه پژوهشی، یک مؤسسه پژوهشی، یا یک مجله خاص انجام می‌گیرد. در این گونه مطالعات، برای مدل‌یابی پویایی علم، بر رفتار استنادکنندگی آثار تمرکز می‌شود؛ در حالی که پژوهش حاضر بر رویکرد استنادشوندگی مبتنی است. دوم آنکه، در روش طیف‌سنجی تأکید عمده بر سال‌های دارنده جهش است و براساس این، ملاک انتخاب اولیه برای در نظر گرفتن مدرکی خاص، قرار گرفتن آن در یک سال جهش دار است نه تعداد ارجاعات دریافتی آن. آخرین تفاوت این است که در این روش برخلاف سایر روش‌های علم‌سنجی، نه فقط مقالات علمی که همه مدارک استنادشده در فهرست مآخذ (مقالات چاپ‌شده در مجلات، کتاب‌ها، مقالات همایش و سایر منابع اطلاعاتی) ملاک عمل پژوهشگر قرار می‌گیرد. از آنجا که از زمان معرفی روش طیف‌سنجی سال انتشار مآخذ مدت زیادی نمی‌گذرد، هنوز پژوهشی که تنها با این نوع نگاه به بررسی جهش‌های تاریخی حوزه

¹ - Referenced Publication Years Spectroscopy

کارآفرینی پرداخته باشد انجام نشده است، با این حال با مطالعه بررسی‌ها درمی‌یابیم که چند سالی است بحث کنکاش در حوزه کارآفرینی از منظر سایر روش‌های علم‌سنجی، دست‌مایه کار پژوهشگران قرار گرفته است، از جمله شناسایی جبهه‌های پژوهش کارآفرینی (Cornelius et al., 2006)، شناسایی تخصص‌های موضوعی در حال تحول کارآفرینی (Schildt et al., 2006)، شناسایی ساختار فکری کارآفرینی (Landstrom et al., 2012)، ترسیم نقشه پژوهش‌های کارآفرینی (Meyer et al., 2014)، تحلیل سیر تکامل کارآفرینی روستایی (Pato and Teixeira, 2016) و تحلیل سیر تکامل کارآفرینی بانوان (Ferreira et al., 2017). پژوهش حاضر نخستین پژوهش در کارآفرینی است که ریشه‌های تاریخی این حوزه را به دو روش RPYS و RPYS-CO مد نظر قرار داده است.

روش‌شناسی

این پژوهش برحسب هدف، کاربردی و برحسب گردآوری اطلاعات، توصیفی است. جامعه آماری پژوهش را 13 هزار و 723 مقاله تشکیل می‌دهد که در حوزه کارآفرینی منتشر شده است. در این پژوهش صرف‌نظر از نمونه‌گیری، جامعه پژوهش به روش کل‌شماری مطالعه شده است. گردآوری اطلاعات از پایگاه استنادی وب آو ساینس انجام شده است. در پژوهش‌های مختلف علم‌سنجی از داده‌های این پایگاه (معتبرترین پایگاه استنادی) استفاده می‌شود. به‌منظور به‌دست آوردن رکوردهای این پژوهش، از راهبرد جست‌وجوی چندمرحله‌ای در وب آو ساینس استفاده شد؛ به‌طوری‌که همه مقالات چاپ‌شده در 23 مجله اصلی حوزه کارآفرینی وارد مطالعه شدند، همچنین تمام مقالاتی که یکی از ریشه‌های «*entrepreneur» یا «*venture new» را در عنوان خود، یا یکی از کلیدواژه‌های زیر را در موضوع خود داشتند وارد تحلیل شدند:

“*venture” or “*spin off” or “*spinoff” or “*spin out” or “*spinout” or “*start up” or “*startup” or “*new firm” or “*NTBF” or “*new technology based firm” or “*SME” or “*small and medium sized enterprise” or “*technology transfer” or “*university-industry” or “*young firm” or “*firm birth” or “*new business” or “*business creation” or “*self-employment”

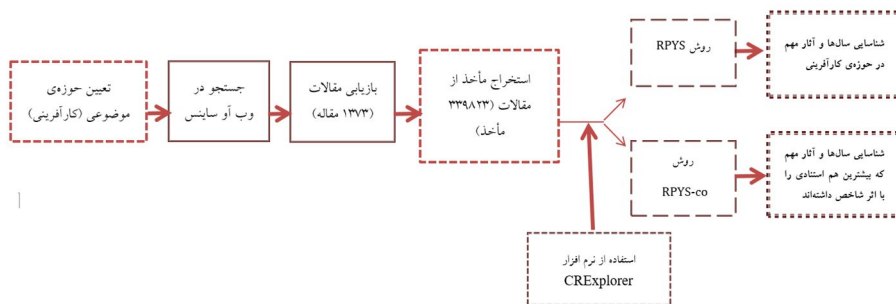
همان طور که اشاره شد این راهبرد منجر به بازیابی 13 هزار و 723 مقاله شد. واحد تحلیل در این پژوهش، تمام فهرست منابع و مآخذی است که در قسمت انتهایی مقالات حوزه کارآفرینی تحت عنوان References بدان اشاره شده است، به همین دلیل تمام منابع و مآخذ به کاررفته در مقالات حوزه کارآفرینی، با استفاده از نرم افزار CRExplorer استخراج و تجزیه و تحلیل شده است. در این نرم افزار از دو فن RPYS و RPYS-CO استفاده می شود. با توجه به بخش مروری بر مبانی نظری، این دو فن برای شناسایی آثار تاریخی مهم و تأثیرگذار در شکل گیری و تکامل حوزه تحت مطالعه (کارآفرینی) کاربرد دارند.

یافته‌ها

توصیف جمعیت شناختی

همان طور که در روش شناسی ذکر شد، براساس راهبرد جست و جوی انجام شده در وب آو ساینس، 13 هزار و 723 مقاله به دست آمد که در این میان مجله Small Business Economics با چاپ 1272 مقاله بیشترین سهم را در انتشار مقالات کارآفرینی دارد و مجله Journal Of Business Venturing در رتبه بعد قرار می گیرد، همچنین Mike Wright با چاپ 111 مقاله، فعال ترین پژوهشگر کارآفرینی بوده است و از این حیث David Bruce Audretsch در رتبه دوم قرار دارد.

با توجه به تجزیه و تحلیل داده‌ها دریافتیم که در این 13 هزار و 723 مقاله، از 339 هزار و 823 مآخذ استفاده شده و به طور میانگین در هر مقاله 25 رفرنس وجود داشته است. در ادامه، نتایج RPYS و RPYS-CO در دو بخش جداگانه ارائه می شود. به منظور شفاف سازی فرایندهای روش شناسی، مراحل پژوهش حاضر در شکل 1 نشان داده شده است.

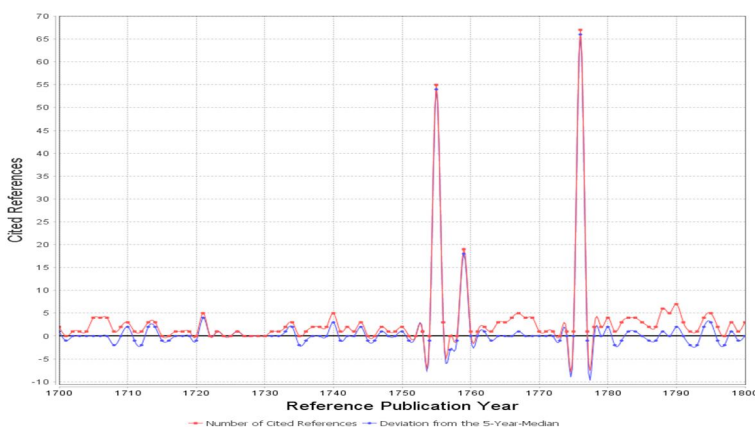

شکل 1. فرایند و مراحل انجام پژوهش

در این بخش، ابتدا تجزیه و تحلیل یافته‌های حاصل از فنون RPYS که بر روی فهرست منابع به کاررفته در این تعداد رکورد انجام شده است، در چهار بازه زمانی جداگانه (1700-1800، 1801-1900، 1901-1950، و 1951-2016) ارائه می‌شود.

نتایج RPYS

الف) بازه زمانی 1700-1800: در نمودار 1 توزیع مآخذ موجود در پژوهش‌های کارآفرینی در بازه 1700-1800 مشاهده می‌شود، بر اساس این نمودار بین سال‌های مذکور سه جهش مهم در حوزه کارآفرینی رخ داده است که به ترتیب به سال‌های 1755، 1759 و 1776 مربوط است.

نمودار 1. نتایج RPYS در موضوع کارآفرینی (بازه زمانی 1700-1800)

جدول 1. جهش‌های تاریخی حوزه کارآفرینی به همراه پراچاع‌ترین آثار در بازه 1700-

1800

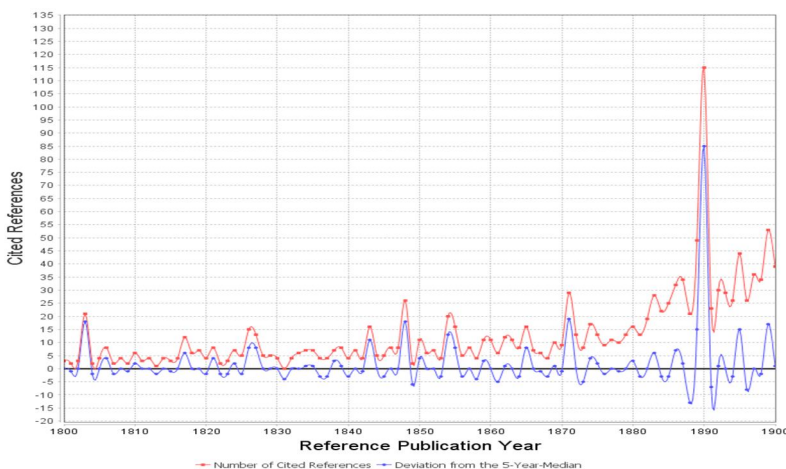
سال جهش	مشخصات تأثیرگذارترین اثر در سال جهش	تعداد استنادات اثر تأثیرگذار	تعداد کل استنادات در سال جهش	نوع اثر
1755	Cantillon, R. (1755). <i>Essai sur la nature du commerce en général. History of Economic Thought Books.</i>	55	55	کتاب
1759	Smith, A. (1759). <i>The Theory of Moral Sentiments.</i> London: A. Millar.	16	19	کتاب
1776	Smith, A. (1776). <i>An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations,</i> London: W. Strahan	60	67	کتاب

نخستین جهش در سال 1755 با نام ریچارد کانتیلون و کتاب معروف وی با نام «رساله ای در باب ماهیت عمومی تجارت» پیوند خورده است. در بیان اهمیت این کتاب همین بس که ویلیام استنلی جوونز از آن به «مهد اقتصاد سیاسی» تعبیر کرده است. از جمله کلیدواژه‌ها و مفاهیم اصلی کانتیلون در بحث کارآفرینی، مفهوم «خطرپذیری» است که کتاب را به نقطه عطف مهمی در مباحث کارآفرینی مبدل کرده است (Herron and Robinson, 1993).

همان‌گونه که از جدول 1 برمی آید، جهش‌های سال‌های 1759 و 1776 از دو کتاب مهم آدام اسمیت، «نظریه عواطف نظری» و «تأملی بر ماهیت و دلایل ثروت ملل» متأثر است. کارآفرینی در بینش اسمیت، به آن دسته از فعالیت‌های انسانی ناظر است که به ایجاد تغییر در وضعیت تقسیم کار می‌انجامد (Michael, 2007). هسته اصلی تفکر اسمیت نیز در عبارت «دست نامرئی» خلاصه می‌شود که نقطه اشتراک هر دو کتاب مهم وی محسوب می‌شود.

ب) بازه زمانی 1801-1900: طبق شکل 2، چهار جهش در قرن 19 رخ داده که جهش اول در سال 1803 با کتابی از ژان باتیست سی با عنوان «رساله ای در باب اقتصاد سیاسی» پیوند خورده است. باتیست در این کتاب با گسترش نظریه اقتصاد کلاسیک اسمیت و افزودن بُعد کارآفرینی به آن، آینده روشنی را برای نظام سرمایه‌داری پیش‌بینی کرده است (تفضلی، 1375: 104). از دیگر جنبه‌های مهم ژان باتیست سی که با موضوع پژوهش حاضر نیز ارتباط مستقیم دارد، ابداع واژه «کارآفرین» است.

نمودار 2. نتایج RPYS در موضوع کارآفرینی (بازه زمانی 1801-1900)

جدول 2. جهش‌های تاریخی حوزه کارآفرینی به همراه پراجاع‌ترین آثار در بازه 1801-

1900

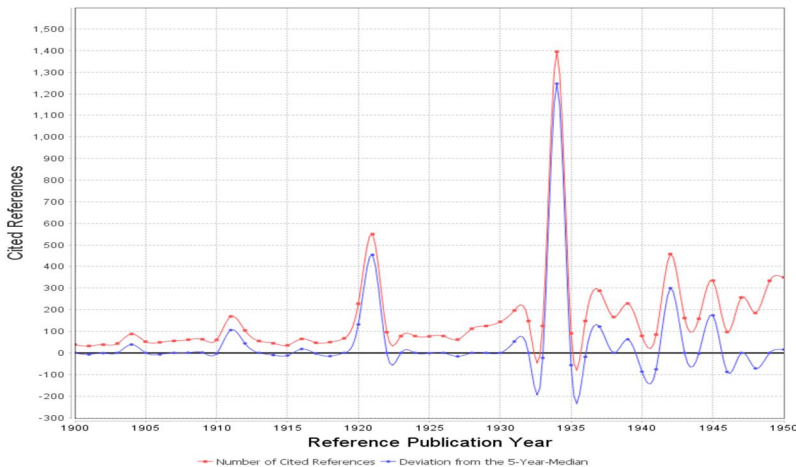
سال جهش	مشخصات تأثیرگذارترین اثر در سال جهش	تعداد استنادات اثر تأثیرگذار	تعداد کل استنادات در سال جهش	نوع اثر
1803	Say, Jean-Baptiste (1803), A treatise on political economy; or The production, distribution, and consumption of wealth (1821)	17	21	کتاب
1848	Mill, John Stuart. "1987." <i>Principles of Political Economy</i> (1848).	14	26	کتاب
1871	Menger, Carl. (1871). Principles of economics, trans. by James Dingwall & Bert F. Hoselitz. <i>Institute for Humane Studies. [RAM]</i> .	11	29	کتاب
1890	Marshall, A. (1890). Principles of Economics. <i>Maxmillan, New York</i> .	78	115	کتاب

دومین جهش نیمه نخست قرن نوزدهم، با کتاب «اصول اقتصاد سیاسی» جان استوارت میل پیوند خورده است؛ کتابی با آمیزه‌ای از آرای متفکران برجسته مکتب کلاسیک که در رأس آن‌ها اسمیت، مالتوس و سی قرار دارند. در وصف اهمیت کتاب میل همین بس که تا پیش از انتشار کتاب «اصول اقتصاد مارشال»، به مدت 40 سال جزو متون اصلی رشته اقتصاد بود (Schabas, 2015). سومین جهش در قرن 19 به کتابی از اقتصاددان اتریشی کارل منگر به نام «اصول علم اقتصاد» تعلق دارد. هرچند انتشار این کتاب نقطه عطف مهمی در تاریخ مطالعات

اقتصادی محسوب می‌شود، به غیر از چند بند کوتاه در آن به مباحث کارآفرینی اشاره‌ای نشده است (Kirzner, 1978).

آخرین جهش قرن نوزدهم، به آلفرد مارشال اقتصاددان بریتانیایی مربوط است که در سال 1890 و با کتاب «اصول علم اقتصاد» رقم خورد. در اهمیت و تأثیرگذاری این کتاب همین بس که وی با انتشار این کتاب به استیلاي چهل ساله کتاب «اصول اقتصاد سیاسی» جان استوارت میل پایان داد (Niehans, 1990). گفتنی است وی در صف اول توصیف و تحلیل پدیده کارآفرینی قرار دارد (Karayiannis, 2009).

ج) بازه 1901-1950: با توجه به نتایج تصویر و جدول 3 درمی‌یابیم که از مجموع چهار اثر پرارجاع نیمه اول قرن بیستم، سه مورد آن‌ها با نام ژوزف شومپتر پیوند خورده که این موضوع نشان‌دهنده تأثیرگذاری شگرف این اقتصاددان در سیر تکامل کارآفرینی است.

نمودار 3. نتایج RPYS در موضوع کارآفرینی (بازه زمانی 1901-1950)

شایان ذکر است که کتاب «نظریه توسعه اقتصادی» نقطه عطف مهمی در تاریخ کارآفرینی به شمار می‌آید. توسعه، از دید شومپتر بیش از آنکه برگرفته از عوامل بیرونی باشد، از طرح‌های ابتکاری خود نظام نشئت می‌گیرد (Schumpeter, 1934: 36). وی، عامل «نوآوری» را نیروی محرکه و محور اصلی تکامل علم اقتصاد قلمداد می‌کرد و شاید به همین دلیل مک کر او در اثر خود، از شومپتر به «پیامبر نوآوری» تعبیر کرده است (McCraw, 2007).

جدول 3. جهش‌های تاریخی حوزه کارآفرینی به همراه پراچای‌ترین آثار در بازه 1901-

1950

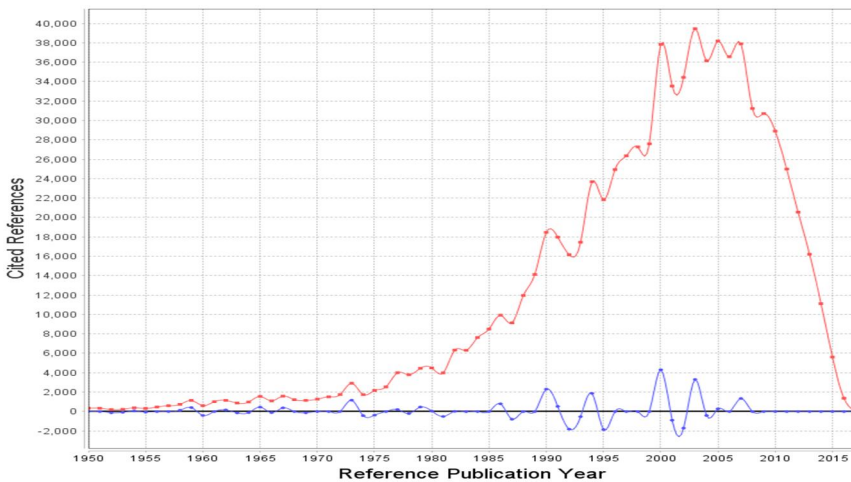
سال جهش	مشخصات تأثیرگذارترین اثر در سال جهش	تعداد استنادات اثر تأثیرگذار	تعداد کل استنادات در سال جهش	نوع اثر
1911	Schumpeter, J.A. (1911), <i>The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle</i>	113	169	کتاب
1921	Knight, F. H. (1921). <i>Risk, uncertainty and profit. New York: Hart, Schaffner and Marx.</i>	499	550	کتاب
1934	Schumpeter, J. A. (1934). <i>The Theory of Economic Development: An Inquiry into Profits, Capital, Credit, Interest, and the Business Cycle, trans. Redvers Opie, Cambridge MA: Harvard University Press.</i>	1206	1395	کتاب
1942	Sehumpeter, J. A. (1942). <i>Capitalism, socialism and democracy. New York: Hamper Brother.</i>	378	458	کتاب

همان‌گونه که از جدول 3 برمی‌آید، کتاب «مخاطره، عدم قطعیت و منفعت»، اثر فردریک هینمان نایت نیز در زمره آثار شاخص و اثرگذار نیمه نخست قرن 20 قرار دارد. نایت در این کتاب به موضوعاتی چون تمایز میان عدم قطعیت و خطرپذیری، کارآفرینی و نظریه منفعت پرداخته است (Brooke, 2010). آخرین جهش تاریخی نیمه نخست قرن بیستم در حوزه کارآفرینی، به اثری از شومپتر با عنوان «سرمایه‌داری، سوسیالیسم و دموکراسی» اختصاص دارد، این اثر که در برخی منابع از آن به مهم‌ترین اثر شومپتر یادشده، به موضوعاتی چون نظریه اجتماعی، سرمایه‌داری و تخریب خلاقانه می‌پردازد. شواهد امر نشان می‌دهد آرای شومپتر به گونه‌ای در زمینه نظریه رهبری دموکراتیک نخبگان در این کتاب طرح شده که زمینه ساز پیدایش بسیاری از رویکردهای جدید در خصوص کارآفرینی سیاسی بوده است (Hederer, 2010).

د) بازه 1951-2016: همان‌طور که از تصویر 4 و جدول 4 برمی‌آید، در این بازه زمانی هفت جهش تاریخی به ترتیب در سال‌های 1973، 1990، 1994، 2000، 2003، 2005، و 2007 در حوزه کارآفرینی ثبت شده است. از مجموع 7 اثر پراچای‌مربوط به سال‌های یادشده - برخلاف جهش‌های سال‌های گذشته که همه کتاب‌محور بودند - نام 3 مقاله پراچای به ثبت رسیده است؛ به این معنی که در انتهای قرن بیستم و با ورود به قرن 21، نقش مقالات علمی در تکامل حوزه کارآفرینی قابل‌اعتنا بوده است.

نخستین جهش نیمه دوم قرن بیستم به اثری از ایزریل کرزنر مربوط است که در سال 1973 با عنوان «رقابت و کارآفرینی» چاپ شده است. کرزنر را در کنار شومپتر، جزو اصلی ترین نظریه پردازان اقتصاد کلاسیک می دانند (Shockley and Frank, 2011). عمده شهرت او به دلیل پژوهش هایش در زمینه اقتصاد کارآفرینی است. او در کتاب فوق بر این نکته تأکید دارد که «فعالیت کارآفرینی، فی نفسه، مقوله ای رقابتی است» (Kirzner, 1973: 17).

جهش سال 1990 با نام مقاله ای پراجاع پیوند خورده است که اثر مشترک کوهن و لوینتال با عنوان «ظرفیت جذب کنندگی: چشم اندازی نوین به یادگیری و نوآوری» به شمار می آید، هرچند این مقاله به طور مستقیم به مقوله کارآفرینی نمی پردازد، با توجه به پرداخت آن به موضوع نوآوری و نقش آن در فعالیت های کارآفرینی اثری مهم در این حوزه محسوب می شود.

نمودار 4. نتایج RPYS در موضوع کارآفرینی (بازه زمانی 1951-2016)

جهش سال 1994 به واسطه اثر دیوید استوری به نام «شناخت بنگاه های اقتصادی کوچک» شکل گرفته است که پر استنادترین اثر استوری به شمار می آید. وی در این کتاب بر نقش بنگاه های تجاری کوچک در افزایش رشد اقتصادی تأکید کرده است (Landstrom, 2004).

جدول 4. جهش‌های تاریخی حوزه کارآفرینی به همراه پراچ‌ترین آثار در بازه 1951-2016

سال جهش	مشخصات تأثیرگذارترین اثر در سال جهش	تعداد استنادات اثر تأثیرگذار	تعداد کل استنادات در سال جهش	نوع اثر
1973	Kirzner, I. M. (1973). <i>Competition and entrepreneurship</i> . The university of Chicago Press, Chicago.	587	2911	کتاب
1990	Cohen, W. M., and Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. <i>Administrative science quarterly</i> , 128-152.	667	18464	مقاله
1994	Storey, D. J. (1994). <i>Understanding The Small Business Sector</i> . Routledge.	501	23687	کتاب
2000	Shane, S., and Venkataraman, S. (2000). The promise of entrepreneurship as a field of research. <i>Academy Of Management Review</i> , 25(1), 217-226.	1432	37846	مقاله
2003	Shane, S. A. (2003). <i>A General Theory of Entrepreneurship: The Individual-Opportunity Nexus</i> . Edward Elgar Publishing.	747	39452	کتاب
2005	Baker, T., and Nelson, R. E. (2005). Creating something from nothing: Resource construction through entrepreneurial bricolage. <i>Administrative Science Quarterly</i> , 50(3), 329-366.	360	38186	مقاله
2007	Audretsch, D. B. (2007). <i>The entrepreneurial society</i> . Oxford University Press.	277	37903	کتاب

افزون بر این، عنوان پراچ‌ترین اثر بین جهش‌های تاریخی نیمه دوم قرن بیستم، به مقاله شین و ونکاتارامان با عنوان «قابلیت‌های کارآفرینی به عنوان یک حوزه پژوهشی» تعلق دارد. آن‌ها در این مقاله با بیان نبود چارچوب مفهومی مناسبی در کارآفرینی و کنکاش در پژوهش‌های مختلف، درصدد معرفی چارچوب مفهومی در کارآفرینی برآمدند (Shane and Venkataraman, 2000).

گفتنی است نخستین اثر نیمه اول قرن 21، با نام شین و کتاب تأثیرگذار وی به نام «نظریه عمومی کارآفرینی: پیوند فرد-فرصت» همراه شده است. شین در این کتاب، موضوع ارتباط میان دو مقوله فرد و فرصت را دست‌مایه بحث خویش قرار داده و از آن به عنوان سنگ‌بنای شناخت هر چه بهتر پدیده کارآفرینی یاد کرده است. نویسنده در این کتاب تلاش کرده است تا با کنکاش عمیق در متون (از اقتصاد و روان‌شناسی تا جامعه‌شناسی و مدیریت)، چارچوب مفهومی مستحکمی برای کارآفرینی فراهم کند (Davidsson, 2004).

مقاله سال 2005 بیکر و نیلسون نیز به دلیل طرح مقوله «بریکولاژ» اهمیت خاصی در متون حوزه کارآفرینی دارد. این دو، بر کارآفرینی به روش بریکولاژ در معنای انجام کار با استفاده از ترکیب منابع در دست برای حل مسائل و ایجاد فرصت‌های جدید تأکید کردند. عنوان آخرین اثر تأثیرگذار حوزه کارآفرینی در نیمه اول قرن 21، به کتابی از دیوید بروس آدریچ به نام «جامعه کارآفرین» تعلق دارد. وی در این کتاب تأثیرگذار، بر اهمیت کارآفرینی به عنوان نیروی محرکه اصلی رشد اقتصادی تأکید کرده است.

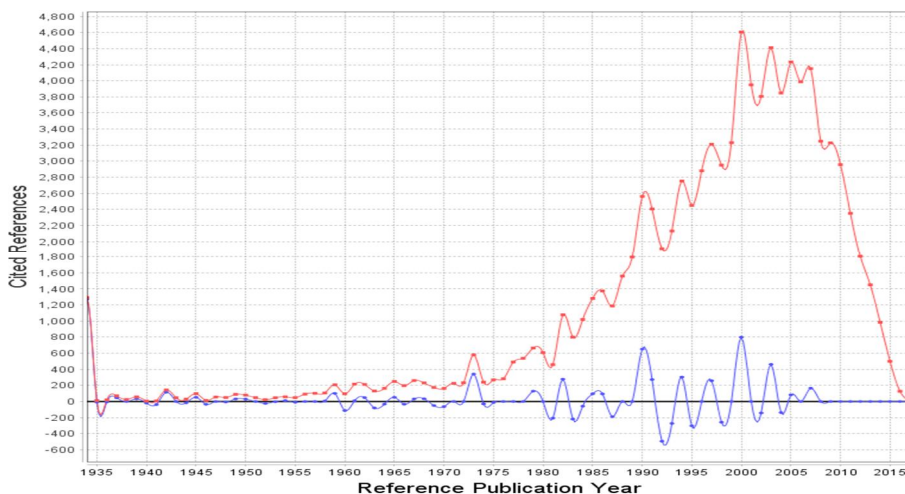
شناسایی پژوهش‌های کارآفرینی استنادکننده به اثر شاخص (RPYS-CO)

در این بخش از پژوهش، با توجه به اینکه کتاب شومپتر (اثر قدیمی و شاخص در کارآفرینی) که در سال 1934 چاپ شده است معیارهای لازم را دارد، با استفاده از روش RPYS-CO، نتایج هم‌استنادی به این مقاله در دو بازه زمانی «ابتدا تا سال 1934» و «1934 تاکنون» تحلیل شده است.

الف) ابتدا تا 1934: نتایج RPYS-CO در این بازه زمانی به شناسایی چند اثر تاریخی و تأثیرگذار منجر شد؛ دقیقاً همان آثاری که در روش RPYS (که پیش از این اشاره شد) شناسایی شده بودند، به همین دلیل در این بخش از فرایند تحلیل، به منظور جلوگیری از اطناب به معرفی دوباره این آثار پرداخته نشده است.

ب) بازه 1934 تاکنون: همان‌گونه که در شکل 5 نشان داده شده است، نتایج تحلیل RPYS-CO بر روی مدارک کارآفرینی، شناسایی 11 اثر بود که از این تعداد 5 اثر جدید هستند که در تحلیل طیف سنجی (RPYS) شناسایی نشده بودند. مشخصات این آثار به همراه میزان هم‌استنادی آن‌ها با اثر شاخص در جدول 5 ارائه شده است. نکته مهم در خصوص آثار شناسایی شده، حضور چهار مقاله در بین آثار تأثیرگذار حوزه کارآفرینی است که در سال‌های 1997 تاکنون انتشار یافته است. عنوان بیشترین هم‌استنادی در بین مدارک هم‌استناد در «بازه زمانی 1934 تاکنون» نیز به اثر کرزنر (1973) با عنوان «رقابت و کارآفرینی» تعلق گرفته است. وی در مقاله 1997 خود که 290 بار با اثر شاخص، هم‌استناد شده است، نظریه اقتصاد خرد را از منظر مکتب اقتصادی اتریش بررسی کرده است. آثاری که از ونکاتارامان و شین در این

پژوهش در زمره آثار شاخص قرار گرفته، در یک نکته مشترک است و آن دغدغه این دو به تحکیم زیرساخت‌های مفهومی و نظری مناسب برای کارآفرینی است. ونکاتارامان (1997) در مقاله «قلمرو متفاوت پژوهش کارآفرینی» به این مهم می‌پردازد که مشروعیت کارآفرینی به عنوان حوزه‌ای مستقل، در گرو میزان تأثیرگذاری متفاوت این حوزه بر فعالیت‌های تجاری است. در سطور قبل به تأکید کوهن و لوینتال (1990) بر نقش دانش پیشین در افزایش ظرفیت جذب‌کنندگی اشاره شد. شین (2000) نیز در مقاله‌ای که در زمره آثار مهم بیشترین هم‌استنادی قرار دارد، بر نقش دانش پیشین در شناسایی فرصت‌های کارآفرینی تأکید کرده است. کتاب «نظریه تکاملی تحول اقتصادی»، اثر مشترک نلسون و وینتر (1982)، از حیث تاختن به باورهای مکتب نئو کلاسیک و جایگزینی پارادایم مبتنی بر نظریه تکاملی به جای پارادایم نئو کلاسیک‌ها، اثری تأمل‌پذیر محسوب می‌شود (Rubin, 1983).

شکل 5. توزیع سالیانه منابعی که با اثر شومپیتر (1934) در بازه 1934 به بعد هم‌استناد شده است.

بحث و نتیجه‌گیری

در این پژوهش، ریشه‌های تاریخی حوزه کارآفرینی به دو روش علم‌سنجی به نام‌های RPYS و RPYS-CO بررسی و تحلیل شده است. به عنوان یافته‌ای کلی، نتایج پژوهش حاضر

مهر تأییدی بر این ادعا زد که حوزه کارآفرینی به رغم نوپابودن، پیشینه تاریخی طولانی دارد؛ به طوری که طبق نتایج به دست آمده ریشه های تاریخی آن، به نیمه نخست قرن 19 میلادی بازمی گردد. بر این موضوع در متون کارآفرینی نیز به شکل های مختلف تأکید شده است که از آن جمله می توان به پژوهش های لندسورم (1999، 2004) اشاره کرد.

جدول 5. نتایج تحلیل RPYS-CO بر روی مدارک حوزه کارآفرینی در بازه 1934 تاکنون

سال جهش	مشخصات تأثیر گذارترین اثر در سال جهش	تعداد هم استنادی با اثر شاخص	تعداد کل هم استنادی ها در سال جهش	نوع اثر
1942	Sehumpeter, J. A. (1942). Capitalism, socialism and democracy. New York: Hamper Brother.	137	144	کتاب
1973	Kirzner, I. M. (1973). Competition and entrepreneurship. The university of Chicago Press, Chicago.	290	579	کتاب
1982	Nelson Richard, R., and Winter Sidney, G. (1982). An evolutionary theory of economic change. Harvard Business School Press, Cambridge.	141	1077	کتاب
1990	Baumol, W. J. (1990). Entrepreneurship: Productive, unproductive, and destructive. Journal of political economy, 98(5, Part 1), 893-921.	146	2562	مقاله
	Cohen, W. M., and Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. Administrative science quarterly, 128-152.	107		مقاله
1997	Kirzner, I. M. (1997). Entrepreneurial discovery and the competitive market process: An Austrian approach. Journal of economic Literature, 35(1), 60-85.	154	3209	مقاله
	Venkataraman, S. (1997). The distinctive domain of entrepreneurship research. Advances in entrepreneurship, firm emergence and growth, 3(1), 119-138.	152		مقاله
2000	Shane, S. (2000). Prior knowledge and the discovery of entrepreneurial opportunities. Organization science, 11(4), 448-469.	177	4605	مقاله
2003	Shane, S. A. (2003). A General Theory of Entrepreneurship: The Individual-Opportunity Nexus. Edward Elgar Publishing.	174	4410	کتاب
2005	Baker, T., and Nelson, R. E. (2005). Creating something from nothing: Resource construction through entrepreneurial bricolage. Administrative Science Quarterly, 50(3), 329-366.	80	4233	مقاله
2007	Audretsch, D. B. (2007). The entrepreneurial society. Oxford University Press.	65	4151	کتاب

نتایج تحلیل بخش پژوهش به روش RPYS به شناسایی هجده جهش تاریخی در فاصله زمانی سال های 1700 تا 2016 منجر شد. از جمله نکات مهم در بحث ریشه های تاریخی کارآفرینی، کتاب محور بودن جهش های تاریخی شناسایی شده تا پیش از نیمه دوم قرن بیستم است و این موضوع نشان می دهد کتاب هایی که تا قبل از سال 1950 در حوزه اقتصاد و کارآفرینی انتشار یافته، بیشترین سهم را در تکوین آثار و منابع علمی بعد از خود داشته اند. نتایج تحلیل نشان داد این روند، در نیمه دوم قرن بیستم با اندکی تغییر به سمت مقالات گرایش

یافته است؛ به طوری که جهش‌های سال‌های 1990، 2000 و 2005 با محوریت مقاله صورت گرفته است.

از نظر سهم کشورها در تکوین حوزه کارآفرینی نتایج نشان داد که در بین کشورهای اروپایی، بیشترین سهم به انگلستان، اتریش و فرانسه تعلق دارد و آثار پژوهشگران این کشورها، به ویژه تا قبل از نیمه نخست قرن بیستم تأثیرگذار بوده است، اما در خلال سال‌های 1951 تا 2016، به نظر می‌رسد نوک پیکان از اروپا به سمت ایالات متحده تغییر یافته است. این نتایج با نتایج پژوهش میر و همکاران (2014) درباره نقش کلیدی کشورهای آنگلو ساکسون در تکوین و تکامل حوزه کارآفرینی، همچنین نتایج پژوهش پاتو و تکسیرا (2016) در خصوص نقش آفرینی پژوهشگران انگلیسی و اسپانیایی در تکوین کارآفرینی روستایی تا حدودی تناسب دارد. از محتوای منابع شناسایی شده در خلال بازه‌های زمانی مختلف می‌توان چنین استنباط کرد که حوزه کارآفرینی به شدت از رویکردهای اقتصادی تأثیر پذیرفته و آثار صاحب‌نظران حوزه علم اقتصاد نقش بسزایی در تکوین و تکامل کارآفرینی به عنوان حوزه مطالعاتی نوظهور داشته است، با این حال، کورنلیوس و همکاران وی در پژوهش خود دریافتند که ساختار فکری حوزه کارآفرینی، بیش از همه از حوزه مدیریت و مباحث فرعی آن تأثیر پذیرفته است (Cornelius Landström Persson, 2006).

بر اساس نتایج حاصل از تحلیل RPYS-CO، کتاب «رقابت و کارآفرینی» اثر کرزنر بیشترین آمار هم‌استنادی را بین دیگر مدارک به خود اختصاص داده است و از این نظر، کتاب «خطر، عدم قطعیت و سود» اثر نایت در جایگاه دوم قرار دارد. تحلیل هم‌استنادی مدارک کارآفرینی به شناسایی چهار مدرک شاخص جدید منجر شد که اگرچه در مرحله قبل شناسایی نشده بود، از نظر میزان هم‌استنادی‌ها، در زمره آثار شاخص و تأثیرگذار کارآفرینی به شمار می‌آید.

از آنجا که پژوهش حاضر با تأکید بر شناسایی و معرفی خاستگاه‌های تاریخی کارآفرینی انجام شد، برخی موارد ممکن است نتایج پژوهش را با محدودیت مواجه کرده باشد. اگرچه بیشتر پژوهش‌های علم‌سنجی از رکوردهای موجود در وب آو ساینس استفاده می‌کنند، همه

پژوهش‌های یک حوزه ممکن است در این نمایه‌نامه ثبت نشوند، همچنین اگرچه با استفاده از یک راهبرد جست‌وجوی جامع ترکیبی سعی شد بیشتر مقالات حوزه کارآفرینی در وب آو ساینس وارد تحلیل شود، باز هم ممکن است برخی مقالات بازیابی نشده باشد. در نهایت اینکه با توجه به ماهیت مقالات نمایه‌شده در پایگاه وب آو ساینس، تأکید پژوهش حاضر بر مقالات انگلیسی بود و این مورد نیز ممکن است نتایج پژوهش را محدود کرده باشد.

پیشنهادها

با توجه به کمی بودن ماهیت پژوهش‌ها و یافته‌هایی که صرفاً براساس خروجی نرم‌افزارها و تجزیه و تحلیل آن‌ها به دست آمده است، پیشنهاد می‌شود در پژوهشی دیگر به کمک ابزارهای کیفی از جمله مصاحبه با متخصصان موضوعی، چنین پژوهش‌هایی با رویکرد کیفی اعتبارسنجی شود.

منابع

- استادزاده، زهرا (1382)، «کارآفرینی، توسعه و اشتغال»، رهیافت، شماره 29: 71-79.
- بهاری، نادر، آقازاده، هاشم، روشندل، طاهر و شهرام صدقی (1396)، «طراحی الگوی برندسازی شهری برای توسعه کارآفرینی (مورد مطالعه: شهرستان گرمی)»، توسعه کارآفرینی، دوره 10، شماره 2: 221-240.
- تفضلی، فریدون (1375)، تاریخ عقاید اقتصادی (از افلاطون تا دوره معاصر)، چاپ دوم، نشر نی، تهران.
- عریبون، ابوالقاسم و همکاران (1394)، «تحلیل محتوای پژوهش‌های کارآفرینی در ایران»، پژوهش‌های مدیریت منابع انسانی، دوره 2، شماره 2: 79-103.
- کلرد، پروانه، حسینی، مریم و الهه عسگری (1396)، «رابطه شبکه‌های اجتماعی بر عملکرد کسب و کارهای زنان با نقش میانجی هوشیاری کارآفرینانه و تبعیض جنسیتی»، توسعه کارآفرینی، دوره 10، شماره 2: 299-318.

Brooke, G. T. (2010). Uncertainty, profit and entrepreneurial action: Frank Knight's contribution reconsidered, *Journal of the History of Economic Thought*, 32(2), 221-235.

- Cassis, Y., and Minoglou, I. P. (2005). *Entrepreneurship in theory and history*. New York, NY: Palgrave Macmillan.
- Cornelius, B., Landström, H., and Persson, O. (2006). Entrepreneurial studies: The dynamic research front of a developing social science, *Entrepreneurship Theory and Practice*, 30(3), 375-398.
- Davidsson, P. (2004). Scott Shane, A General Theory of Entrepreneurship: The Individual-Opportunity Nexus. *International Small Business Journal*, 22(2), 206-210.
- Ferreira, J. J. M., Fernandes, C. I., Peris-Ortiz, M., and Ratten, V. (2017). "Female entrepreneurship: a co-citation analysis", *International Journal of Entrepreneurship and Small Business*, 31(2), 325-340.
- Hederer, C. (2010). "Political entrepreneurship and institutional change: an evolutionary", *International Journal of Public Policy*, 6 (1-2), 87-103.
- Herron, L., and Robinson, R. B. (1993). "A structural model of the effects of entrepreneurial characteristics on venture performance", *Journal of Business Venturing*, 8(3), 281-294.
- Karayiannis, A. D. (2009). "The Marshallian Entrepreneur", *History of economic ideas*, 17(3), 75-102.
- Kirzner, I. M. (1978). "The entrepreneurial role in Menger's system", *Atlantic Economic Journal*, 6 (3), 31-45.
- Kirzner, I. M. (1973). *Competition and Entrepreneurship*. Chicago: University of Chicago Press
- Landstrom, H. (1999). The roots of entrepreneurship research. *New England Journal of Entrepreneurship*, 2(2), 9-20.
- Landström, H. (2004). "Pioneers in entrepreneurship research", *Crossroads of entrepreneurship*, 3(1), 13-31.
- Landström, H., Harirchi, G., and Astrom, F. (2012), "Entrepreneurship: Exploring the Knowledge Base", *Research Policy*, 41 (7), 1154-1181.
- Marx, W., et al. (2014), "Detecting the historical roots of research fields by reference publication year spectroscopy (RPYS)", *Journal of the Association for Information Science and Technology*, 65(4), 751-764.
- Marx, W., et al. (2017). "Which early works are cited most frequently in climate change research literature?", *Scientometrics*, 110 (1), 335-353.
- McCraw, T. (2007). *Prophet of innovation: Joseph Schumpeter and Creative Destruction*, Belknap Press of Harvard University Press, Cambridge.
- Meyer, M., et al. (2014). "Origin and emergence of entrepreneurship as a research field", *Scientometrics*, 98(1), 473-485.
- Michael, S. C. (2007), "Entrepreneurship, growth, and Adam Smith", *Strategic Entrepreneurship Journal*, 1(3-4), 287-289.
- Niehans, J. (1990), *A history of economic theory: Classic contributions, 1720-1980*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Palmer, M., (1987), *The application of psychological testing to entrepreneurial potential*, In C. Baumback and J. Mancuso(eds), *Entrepreneurship and venture management*, NJ: Prentice-Hall Inc.
- Pato, M. L., and Teixeira, A. A. (2016), "Twenty years of rural entrepreneurship: a bibliometric survey", *Sociologia ruralis*, 56(1), 3-28.

- Rubin, P. H. (1983). "An Evolutionary Theory of Economic Change. Richard R. Nelson, Sidney G. Winter", *Journal of Political Economy*, 91(4), 718-721,
- Schabas, M. (2015). "John Stuart Mill: evolutionary economics and liberalism", *Journal of Bioeconomics*, 17(1), 97-111.
- Schildt, H., Zahra, S. A., and Sillanpa, A. (2006). "Scholarly communities in entrepreneurship research: A co-citation analysis", *Entrepreneurship–Theory and Practice*, 30(3), 399–415.
- Schumpeter, J. A. (1934). *The Theory of Economic Development: An Enquiry into Profits, Capital, Credit, Interest and the Business Cycle*, New Brunswick, NJ.: Transaction Publishers.
- Shane, S., and Venkataraman, S. (2000), "The promise of entrepreneurship as a field of research", *Academy of management review*, 25(1), 217-226.
- Shockley, G. E., and Frank, P. M. (2011), "Schumpeter, Kirzner, and the field of social entrepreneurship", *Journal of Social Entrepreneurship*, 2(1), 6-26.